

A leleszi premontrei kolostor

Csorba Csaba

Vár és kolostor a határon túli Zemplénben

Zemplén vármegye névadó településének, az egykor mezővárosi ranggal és várral büszkélkedő Zemplén községnek nevezetességeit, és az északkeleti országrész egyik legnevezetesebb középkori egyházi intézményét, a leleszi premontrei kolostort keressük föl utunk során.

(A szerző felvételeivel)

Manapság már nagyon kevesen vannak, akiknek az a fogalom, hogy „Zemplén” pontosan körbehatárolható területet jelent. Amikor a vonat átrobog Miskolc felől a Hernád hídján, vagy a tokaji Tisza-hídon (vagy autóval érkeznek a Hernádon ill. a Tiszán átívelő közúti hídon), sokak számára nem nyilvánvaló, hogy megér-

Zemplén és Lelesz környéke

keztek Zemplén vármegye történelmi területére. Még kevésbé érzékelik azt, hogy Zemplén nem csak a mai országhatárig tart, hanem föl, egészen a Kárpátok vízválasztójáig, a lengyel határig. Csak az idevalósiak érzik nap mint nap, hogy a vármegye egykori székvárosát a trianoni döntéssel kettévágták, és a Ronyván túli kislakosság, a valamikori ipartelep-lakótelep már Szlovákia (régibben Csehszlovákia). Alig néhány hete múlt, hogy hét éves huzavona után el lehetett érni, hogy a Ronyván átívelő hídon legalább személyautóval át lehessen menni, ne kelljen kilométereket kerülni.

Induljunk hát el az „új” határátkelőhelyen, és Szlovákújhely (Slovenské Nové Mesto) házsorát elhagyva már látótávolságra vagyunk a szomszédos Borsi községtől. Itt található igen lassan megújuló állapotban a II. Rákóczi Ferenc szülőhelyének számító várkastély. Majd Szőlőske következik, aztán a Bodrog folyó mentén tovább haladva Ladamóc, s innen már csak egy ugrás Zemplén (Zemplín), a vármegyének nevet adó helység. Az egykori mezővárosnak alig négyszáz lakója van, talán csak az lehet vigasztaló, hogy annak legalább 80 %-a magyar. A település térré szélesedő központjában emelkedik egy emeletes épület. 1667-ben Domenico Ursulinus itáliai fundáló volt a tervezője, Zemplén vármegye megbízásából. Kőfaragó György kőfaragó faragta hozzá a követ, mecenzéfi kovácsok készítették a szükséges vas épületelemeket. Ez volt a vármegye első székháza, addig a megyegyűléseket változó helyen tartották, itt Zemplén mezővárosában,

vagy Töketerebesén, Varannón, Sátoraljújhelyen, Sárospatakon, stb. Egy évszázaddal később aztán megépült a nagy vármegyeháza Sátoraljújhelyen, s a régi épület elveszítette addigi funkcióját. Magtárnak használták, majd elhagyottan állt. Néhány éve annak, hogy helyreállították, bár a megújítással külseje elveszítette régi patináját. Fafödém választja két szintre belsejét. Próbáltak benne berendezni egy történeti-néprajzi kiállítást, de bizony az nagyon szegényesre sikerült. Volt a vármegyének múzeuma is, az 1930-as évektől (Dókus Gyula magángyűjteménye volt annak az alapja), csakhogy azt az 1940-es évek elején Borsi helyreállított várkastélyába telepítették. 1944 végétől aztán megszűnt ezen a tájon a magyar fennhatóság. Azóta Zemplén történetének tárgyi emlékényaga különféle szlovákiai gyűjtemények raktáraiban porosodik, hozzáférhetetlenül...

A vármegyeháztól jobbra induló kis utcán kapaszkodhatunk föl a Bodrog folyó partján emelkedő földvárba. A sáncátvágáson belülré jutva, emelkedett helyen két templomot láthatunk magunk előtt, lejjebb temető sírjai sorakoznak, aztán fákkal-bokrokkal benöve körben húzódik a földvár 300x200 m-es sánca, amely 2,4 ha területet ölel körbe, mintegy 20 m-rel emelkedve a Bodrog folyó medre fölé. A Bodrog folyó voltaképpen e településnél „születik”, a Latorca, a Laborc, az Ung és a Tapoly összefolyásából. Eredetileg kelta földvár állt itt, majd a 10–11. században épült meg a vármegyének nevet adó, fa-föld szerkezetű hatalmas erődítmény, amely voltaképpen az akkori települést kerítette körül. A 14. századtól aztán már elveszítette katonai jelentőségét, és azóta pusztul. Sáncait annyira benőtték a bokrok, hogy végig sem lehet rajtuk menni. Pedig látványosabb lenne a szépen gondozott szabolcsi földvárnál is, de a kicsiny falunak nincs rá elég pénze-embere, a szlovák állam pedig, mint magyar emléket, nem tartja becses, bemutatásra méltó értéknek. Azért sem, mert a zempléni földvár közelében, az attól nyugatra fekvő Szélmalomdombon, 1964-ben régészeti feltártak egy honfoglaláskori magyar vezéri sírt.

Zemplénből menjünk vissza az 553-as útra. Ha Szöllöske előtt áthaladunk a Bodrog hídján, Királyhelmecec érünk, amelynek a 15–17. században várkastélya is volt. A várost elhagyva, tovább autózunk Nagykapos (Vel'ké Kapušany) felé, majd keleti irányban, egy mellékútra térve, jutunk el Lelesz (Leles) községbe. Valaha (a középkorban) mezőváros volt. Ma mintegy 1900 lakója van, ennek csaknem 90 %-a magyar. A község délnyugati részén, dombon emelkedik a premontrei kolostor monumentális tömbje. Templomának magas, karcsú tornya már messziről szembe ötlök. A helybeliek „kastélynak” is nevezik, a 16-17. században valóban erődített fal is védelmezte a várszerű, szilárd építményt.

Az északkeleti országrészben, Kassától északra, a 12. században létesült a királyi alapítású jászói

A zempléni vármegyeház emeleti része, kiállítással

premontrei prépostság, majd ezt követte a leleszi. Mindkettő ún. hiteles hely volt, vagyis kiállítottak ill. megőriztek okleveleket, jogi ügyleteket írásba foglaltak, jogi jelentőségű eseményeknél tanúskodtak. Lelesz joghatósága nem kevesebb, mint 21 vármegyére terjedt ki. Levéltárában mintegy 32 ezer okmány (oklevél) maradt meg, dacára annak, hogy többször feldúlták. 1403-ban a levéltár őre is az oklevelek védelmében halt hősi halált. 1527-ben Serédy Gáspár hadai fosztották ki, 1555-ben a Bebekék csapatai rohammal vették be, majd Perényi Gábor kezére került. 1567-ben a premontreiek kénytelenek voltak elhagyni és csak 1697-ben kapták vissza. A hiteleshely továbbra is működött, csakhogy világi, és nem szerzetes-papok végezték a jogügyletekkel kapcsolatos munkát. II. József rendeletére ezt a kolostort is fölszámolták, és csak 1802-ben állította helyre I. Ferenc király. De régi fényét nem nyerte vissza. Egy évszázaddal ezelőtt a házfőnökön kívül mindössze négy szerzetes élt a hatalmas épülettömbben, meg a plébánosi feladatot ellátó papi személy. Könyvtára az 1910-es években

A zempléni földvár sánca és a temető

A leleszi kolostor archív képselapon a 20. század elejéről

Középkori freskómaradványok a leleszi kolostor templomában

Ülőfülkék és középkori sírkő a leleszi kolostor templomában

is alig 6 ezer kötetet számlált, a szerencsésebb Jászó ugyanakkor mintegy 40 ezer kötetes könyvtárral büszkélkedhetett. De az igazi katasztrófát 1945 után a kolostorok többségének megszüntetése jelentette. 1950-ben mezőgazdasági szakiskolát költöztettek az épületbe. A levéltárat elszállították, a könyvtár kincseinek is nyoma veszett. 1990 után Jászón helyreállt a szerzetesi élet, Leleszen viszont nem tudták megújítani. Az épület évek óta üres, elhagyatott, elhanyagolt, voltaképpen csak a templomot használják. A templom megtekinthető, szerencsés esetben a kolostor épületébe is be lehet jutni.

A templom ma látható állapotában, beleértve a magas tornyot is, a 14. században épült ki. Gótikus mennyezete, szentélyének ülőfülkéi, a falba illesztett középkori sírkő jelentős művészi értéket képviselnek. A levéltár pompás, gótikus, tűz- és betörésbiztos vasajtaja a középkori magyar művészet egyik különleges értéke, jelenleg Kassán, múzeumban látható. Hasonló ajtaja volt a rudabányai templomnak is, az a miskolci Herman Ottó Múzeumban található. 1558-ban tűzvész rongálta meg az épületet. 14. századi freskóit az 1580/90-es években bemeszelték, az utóbbi évtizedek restaurálása során sikerült ezek egy részét feltárni és bemutatni. Az oltárok és egyéb templomi berendezések barokk stílusúak, értékes, látványos műalkotások. Az egész épületet a 18. század első évtizedeiben újították meg. 1892/93-ban végeztek a templomon külső-belső felújítást, átalakításokat.

A 18. században, a kolostori kápolnában a gótikus ablakokat befalazták, új ablakokat alakítottak ki fölöttük. Karzat és új boltozat is épült. 1950 után a kápolna berendezését elvitték, és a helyiséget raktárnak használták. A megsérült vakolat több helyen leomlott, s előtűntek alóla a lemeszelt középkori (14. századi) freskók. 1990 után megkezdődött ezeknek a feltárása és helyreállítása is, a kápolna ismét egyházi funkciót kapott.

A kolostor környezete, parkja gondozott, az épület elhanyagoltsága viszont előbb-utóbb elromosodásához vezethet. A templom belseje igazán impozáns, mind a barokk berendezés, mind a freskók. A kolostor épületének falkutatása után helyreállítható lenne a középkori állapot. Mai formájában a folyosó lehangolóan jellegtelen. A termekbe (osztálytermek) bemenni sem lehet. Az ideális természetesen a rendi élet visszaállítása lenne, vagy valamiféle kulturális funkciót kellene találni. A Bodrogközben és környékén túrázók számára lehetne szépen kialakított, igényes szálláshely is. A lényeg, hogy találjanak mielőbb számára valamilyen szerepet, állítsák vissza régi szépségét, alakítsanak ki benne a gazdag múltját bemutató kiállítást, ami idegenforgalmat is vonzana.

Sajnos még a határhoz közel lakók sem ismerik ezeket a helyeket, jó néhány sátoraljaújhelyi például nem járt még sem Leleszen, sem Zeplénben, nem tudnak sem a régi vármegyeházáról, sem a földváról. Akkor mit várjunk el a távolabb lakóktól? 🍷